

mélyiség kétséggé válik önmaga előtt, a költő vagy reménytelenül lemond róla, vagy elgondolja és szobrot önt számára. Ami Kiss Benedeknél és Utassynál olykor valóban a személyiség túlértékelésének hat, az (Bata Imrének észre kellett volna vennie) Oláh Jánosnál és Péntek Imrénél a költészet értelmének megkérdőjelezése: visszájáról mutatkozik. Az egyik azzal jelzi, vagy vallja be válságát, hogy verbáliszuggesztóval kiálja az Én jelentőségét, a másik átadja magát mardosásainak. Mindenképp az ember féltéséről, a szocialista humanizmus gondjáról van szó. Nincs mit gúnyolni ezen.

OLASZ SÁNDOR

Arcképvázlat Baka Istvánról

Annak, aki ismeri Baka István verseit, aligha kell magyarázatni, hogy ezt a portrévázlatot nem az előlegzett kritikusi bizalom íratta. Inkább az a tény, hogy az utóbbi években kevés olyan elsőkötetes költő jelentkezett, aki ennyi figyelemre méltó verssel állt elő. Kötetében csupán negyvenegy vers olvasható. Az újabb alkotásokat is beszámítva, az eddigi „életmű” alig több félszáz versnél. A mai versözönből megdöbbentő ez a szám. — Megdöbbentő és elgondolkodtató. A fiatal költők esetében szokatlanul keveset író Baka példája azt bizonyítja, hogy az összes publikációs lehetőséget megkaparintani akaró, a jelenlétet így hangsúlyozó módszerrel szemben az évi nyolc-tíz vers is bizonyít. (A megjelenés számával egyébként is csak dilettánsok és féltehetségek szoktak dicsekedni.)

Baka István — erősen polarizálódott fiatal költészetünkben — a mai magyar irodalomnak ahhoz az ágához, irányához kapcsolódik, amit közösségi ihletésű gondolati líraként nevezhetünk meg. Baka verseiben szüntelenül érezhető az igazi költészet szép vállalkozásából eredő vágy: a hatni akarás vágya, a harc azért, hogy a versben feszülő gondolat cselekvő emberi állásfoglalássá fejlődjön. Baka hisz az irodalom társadalmi elhivatottságában. A vers nála nem menedék az én számára, hanem sorsfontosságú tartalmak kifejezője. Nem közvetlenül korhoz kapcsolódó, nem programokban, hanem szigorú (ön)vizsgálatban, morális hangoltságban és érdeklődésben megnyilvánuló gondolatiság ez. *Karácsony, 1967* című versében azon töpreng, hogy miként lehet valaki megváltó: „Vagy én is az voltam, csak elfelejtették megmondani?” — „És most már késő... Nem válthatok meg senkit...” — Az élmény a hatvanas évek közepén, végén indulók közös élménye. De ami másoknál (például Béres Attilánál) harsány lázadás, az Bakánál a személyiség mélyebb rétegeit is érintő meditáció. Baka nem „filozófus-költő”, nem veti meg azt, ami egy szeri. Igényében mégis valamilyen általános érvényű kimondására tör. A leíró jellegű indítások után félreérthetlenné válik, hogy a versekben a súlyosan jelen levő tárgyi világ is az emberi létezés egyik meghatározója. Baka soha nem ír például tájverset, lelkiállapotát viszont gyakran a tájra vetíti rá (*A lombon átszűrt, Már egyre több eget*). Az *udvar fája* fájdalmas soraiban is egy érzékeny idegrendszernek a világot, az életet elcsúfítani akaró erők hatására megnyilvánuló reakciója munkál. A falak közé, „rozsdás sűrűségbe” szorult, „szép árnyú”, „zöld lombú” fa: jelkép, a veszélyeztetett, szép emberi élet szimbóluma. Nem lehet külön törvények szerint, más világban élni: „Erdővé válhatunk mi, / szarvasokká soha” — mondja a *Legenda, hát lehullasz*, ez a szenvedélyes, szép, gondolati-tartalmi magjával Baka egész líráját reprezentáló vers.

Közösségi ihletésű ez a líra, mondtuk az imént. S valóban, Baka nemcsak „kicsi lányáért” tud „áldozati tűzként égni” (*Könyörgés lányom életéért*), az „Évszázadok kalászaiból kipergő népek sorsa” éppúgy izgatja (*Székelyek*). A szétszóródással az összetartozást, a közösséget megbontókkal a „Szövetkezünk, hogy megmaradjunk” elvét, igényét és követelményét állítja szembe.

*S ha elfogyunk — a nádasok
törnek majd kopját a szélben,
tenyerünk, arcunk ráncai
tüntetnek minden levélen.*

*Elvegyülünk a templomok
falán a szentek seregébe,
de emlékezni fog minden faág
bordáink görbületére.*

(Bolgárok)

Baka lírájára a súlyos gondolatiság, a sötét szín a jellemző. Ha elolvassuk a *Kutya* szorongással teli, vagy a *Raszkolnyikov éjszakái* dosztojevszkiji komorságú sorait, akkor látjuk, hogy ebből a költészetből valósággal száműzték a vidámságot. Az élmény intenzitása nem engedi, hogy a mű „játékosabb” legyen. Érvényes ez azokra a versekre is, melyek egyszerűbb érzelmet fejeznek ki (például *Dal*).

Baka István jó néhány nemzedéktársához hasonlóan szoros kapcsolatban van a történelemmel. (Pedig szám szerint kevés a múltat idéző vers.) A nemzeti sors (sorsok) vállalása nem fölszíni jelenség, a költő egyéniségének kifejezési lehetősége inkább. Miként az etika mai követelményeinek megfogalmazásához is a történelemből kap segítséget. Dózsa hálás, egyeseknél csak divatos téma a fiatal költészetben. Baka Dózsa-verseiben (*1514, Temesvár. Dózsa tábora, Temesvár után. Az erdőn*) a „jövőtlenek, de bátrak” a magatartás keménységére példák. A költő a hitükhöz, igazságukhoz végsőkig ragaszkodók szájába adja a — kétségtelenül hatásos — szavakat: „... kitépett nyelvemen / dadog tovább hitünk”. A börtön, gályarabság és ezernyi megaláztatás ellenére is kitaró prédikátorok sorsa is a hűségre, a helytállni tudásra figyelmeztet (*Prédikátor-ének*). Megint csak nem divat, amit Baka kurucos hangvételű verseiben (*Változatok egy kurucdalra I—II.*) figyelhetünk meg. A szegénylegény-állapot keserveit kidaloló bujdosó-vers, ez az eredetileg humanista helyzetdal valóságos élmények kifejezőjévé válik. A megnyerő líraiságú, előadásukban, versformájukban a népköltészethez közel álló versek egy, a mai magyar költészetben általában megfigyelhető, a lírát gazdagító, tudatos költői törekvés részei (Benjámín László: *Buga Jakab énekei*, Csanádi Imre: *Írott képek*). A Vörösmarty- és a Petőfi-versekben is az alakkal való azonosulás sikerét kell elismernünk (*Vörösmarty, Vörösmarty. 1850, Vázlat A vén cigányhoz, Petőfi*). A fölkavart lélek, a magány, a világgal való meghasonlottság élménye nem mindennapi intenzitással jelenik meg a Vörösmartyt idéző versekben. A kései Vörösmarty-líra sajátosságait (a haza sorsa miatti aggodalom, a pusztulás képeivel való viaskodás) Baka lényegében modern költészetté alakítja.

Az érzelmek őszinte feltárásától sem idegenkedik ez a költő. Ellentétben a fiatal költészet nagyobb részével, fontos szerephez jut verseiben a szerelem. A *Szakadj, Magdolna-záporban* az érzelmi tónus elevensége, az áhítatos, zoltáros hang a nyelvi anyag harmonikus összhatásával párosul. A szerelmi líra sablonjainak nyoma sincs. Bizonyosággal álljon itt a *Szerelmesvers* első szakasza:

*Hóhullás-arcú Asszonyom
vetés-didergésem terítsd be!
Zuhogj, havazd fehér kötésed
feltépett rettegéseimre!*

Hagyományosnak látszó költészet a Bakáé. Kijelentésünket viszont semmiképpen nem szabad félreérteni. Amikor a *hagyományos* jelzőt használjuk, nem túlhaladt ízlésre, szokásra gondolunk. Baká költészete egy régóta ismert, érvényét — hitem szerint — soha el nem vesztő költői példakép felfrissítése, korszerű látásmóddal való gazdagítása. A „cselekménysor”, a szabályosan tagolódó négysoros versszakok, a rím, a szokatlanabb szó- és mondat szerkezetek hiánya alapján a *Temesvár után. Az erdőn* című versről például azt is mondhatnánk, hogy akár száz évvel ezelőtt is íródhatott volna. — Mondhatnánk, ha nem figyelnénk a vers által kifejezett magatartás és gondolat újdonságára.

Féja Géza Farkas Árpád verseinek olvasása közben figyelte meg, hogy a fiatal romániai magyar líra egyik legnagyobb tehetségét „a kijelentő mondat nyíltsága, tisztasága és bátorsága jellemzi” (Tiszatáj, 1972. 12. sz.). Amikor a látomásos líra, a szabad asszociációk ürügyén a költészet nem kis hányadát a Féja által emlegetett „új nyelvi burján lepi el”, akkor csak üdvözölni lehet a Farkas Árpád- és Bakaféle lényegre törő, tömör, a grammatikai tisztaságra is ügyelő nyelvi formát. (A hosszú verssel Baká láthatólag nem tud mit kezdeni. A *Karácsony, 1967* és a *Végigver rajtad* bizonyítja ezt.) Verseire tehát a pontosan kimért formák fegyelme, a szavak, versszakok, ritmika, rímelés szigorú rendje jellemző. A költő egyébként is kedveli azt, ami jól hangzik. Az *Éjszaka, fekete ménes* például jól szemlélteti lírájának képgazdagságát. Itt az éjszaka: „fekete kendő paraszasszony-erdők fején!” A valósághoz kötött, az értelem, a logika által felfogható, ugyanakkor rendkívül dekoratív képi elemeket érzékelteti ez a két sor:

*Sovány cserjék hófödte tájon —
porcelán tálban őzgerinc.*

A tiszta csengésű szóképek tucatját idézhetnénk még a versekből.

„Félelmetes is, de / néha varázslatos is volt / élni” — mondja Illyés. Úgy tűnik, Baká is fenyegetés és szépség, keménység és lágyság dialektikájára építi jó néhány versét. „Végigüzstlik a tócsán / a rettegés, szellő ha rebben” — olvassuk a *Végvári dalban*. De rögtön ezután már ez a két sor következik: „Hőköl a ló... Továbbereszt vagy / szétszaggat bennünket az Isten?” A kirobbanó feszültséget a vers végén igen gyakran olyan kristályosan áttetsző kép zárja, mint a *Végvári dalban* az „esőcseppgyöngyös világ”. Az udvar fája nyomasztó, lehangelő atmoszféráját („fénybetűk rózsaszín nyála”, „szenes illatú szelek”, „poros feketeség” stb.) oldja „a csillogás / a dróton száradó ruhákon”. Izgalmas vizsgálódás lenne annak föltérképezése is, hogy a nagy elődök, élők és holtak (Nagy László és József Attila például) hogyan hatottak költőnkre, s általában a legfiatalabb költőnemzedékre. Mert Bakának is vannak versei, melyek félreérthetetlenül Nagy Lászlót juttatják eszünkbe. Miként a *Fegyverletétel* is az Eszmélet József Attilájára emlékeztet. (A kor József Attilánál is szó: „csilló véletlen szálaiból / törvényt szőtt a múlt szövőszéke...” — Bakánál: „Azt hittük, sorsunk szálaít / jövendővé szövi e kor.”)

Baká verseiből elmélyült, töprengő, megbízható és tisztességes hangú költőt ismerhetünk meg. Bár a magyar költői nyelvbe — eddig legalábbis — nem sok újat hozott, egy utat viszont hajthatatlanul és következetesen máris végigjárt. (A korában említett gondolati mag állandó lírai variációja ismétlődést, egyhangúságot eredményezhet ugyan, bármilyen nagy erővel formált képek is sorakoznak a versekben.) *Nagy lehetőség* Baká István költészete. A kifejezésmód további érlelése, egyénibbé tétele, a világkép bizonyos tágulása szükségeltetik ahhoz, hogy ne csak lehetőség maradjon.